

Eski Sovyet Devletlerindeki Rejimlerin Değişim Süreçleri ve Jeopolitik Risklerin Karşılaştırmalı Analizi

Orkhan Gafarov, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID: 0000-0002-8890-2038

E-posta: orkan.qafarli@gmail.com

Özet

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlıklarını elde eden cumhuriyetler, demokratikleşme ve kapitalist sisteme entegre olma sürecinde öngörülemeyen iç ve dış sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Eski Sovyet devletlerinin, bağımsızlıklarından sonra demokratikleşme, insan haklarını içselleştirme ve iktidar değişimlerini seçimle gerçekleştirme konularında ciddi sınavlar vermeleri gerekmiştir. Bununla birlikte eski ittifak üyelerinin birbirlerinden toprak talepleri sonucunda ortaya çıkan savaşlar (Abhazya, Güney Osetya, Dağlık Karabağ, Transdinyester) ile etnik zeminde iç savaşların (Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan) ve Çeçenistan bağımsızlık savaşlarının yaşanması, bu bölgenin istikrarı konusunda önemli sorunlara yol açmıştır. Böylece güvenlik ve özgürlük dengesini gözetmek zorunda kalan eski Sovyet devletlerinin politikaları, mevcut otoriter rejimlerin daha da güçlenmesine sebep olmuştur.

Eski Sovyet devletlerinin Batı ile entegrasyon sürecinin ekonomik ve siyasi meseleleri içermesi, bu bölgenin demokratikleşmesini ve bölgede Batılı norm ve kuralların içselleştirilmesini gerekli kılmaktaydı. Fakat iki bölge arasında kurulan ilişkide, eski Sovyet devletlerinin iç politikasında olduğu gibi, güvenlik ve özgürlük dengesinin gözetildiği zamanla ortaya çıkmıştır. Özellikle Batı'nın, söz konusu bölgeden enerji (petrol- doğalgaz) ihtiyacını sağlaması, buradaki demokrasi ve insan hakları konusunda yaşanan ihlallere göz yummasına neden olmuştur. Eski Sovyet devletlerinin iç ve dış politikasında, güvenlik ve özgürlük dengesinin korunmaya çalışılması sonucunda ortaya çıkan ikilemler, demokratikleşme sürecini aksatmakla birlikte farklı patikaların ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Bunun nedeni, bölgenin kendine özgü kültürel, sosyal ve ekonomik koşullarıyla bağlantılıdır. Söz konusu devletlerin üçüncü yol arayışı da, mevcut rejimlerin iktidarlarını sürdürme söyleminin dönüşmesine ve kontrollü ya da idare edilebilir demokratikleşme süreçlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Eski Sovyet devletlerinin demokratikleşme süreci zamanla iki önemli patikada, "Renkli

Devrimler” ve “Egemen Demokrasi” modellerin ortaya çıkmasıyla ayrılmaya başlamıştır. Gürcistan, Ukrayna, Moldova, Ermenistan ve Kırgızistan özelinde yaşanan Renkli Devrimler, bu ülkelerin Rusya gibi komşularıyla sorunlar yaşamasına yol açmıştır. Diğer taraftan Egemen Demokrasi ya da “Nazarbayev Modeli”ndeki değişim süreçleri, elitler/klanlar arası yaşanan rekabet savaşlarını ortaya çıkarmıştır. Bu modellere karşılaştırmalı bir şekilde baktığımızda her iki modelin içerdiği riskler açısından farklı olduğunu görmek mümkündür.

Eski Sovyet coğrafyasında yaşanan rejim ya da iktidar değişimlerinin barındırdığı risklerin nitelikleri ile içeriklerine bakmak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu risklerin ortaya çıkma sebepleri de çalışmada ele alınmıştır. Bu amaçla, makalenin ilk kısmında Eski Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan Renkli Devrimlerin sosyoekonomik siyasal nedenleri incelenmiş; ikinci kısmında Rusya’da önerilen Egemen Demokrasi modelinin ne anlama geldiğine ve örneklerine bakılmıştır. Son kısımda ise her iki modelin taşıdığı iç ve dış risklerin neden ve nasıl ortaya çıktığı karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Renkli Devrimler, Rusya-Ukrayna, Egemen Demokrasi, Avrasya, Gürcistan-Kırgızistan.

Comparative Analysis of Transformation Models and Entailing Geopolitical Risks in the Former Soviet States

Abstract

After the collapse of the Soviet Union, newly independent republics faced a plethora of internal and external challenges related to democratization and integration into the capitalist system on their own, the problems that were not foreseen before the actual processes took place. Former Soviet States have been facing serious tests in what concerns human rights, ensuring the right to vote and to be elected, and rotating political elites through elections. In the meantime, conflicts between former parts of the union over territorial claims against each other (over Abkhazia, South Ossetia, Nagorno-Karabakh, Transnistria) and intrastate civil wars on ethnic grounds (Tajikistan, Kyrgyzstan and Uzbekistan, Russia/Chechnya) posed another set of challenges to stability in respective regions. In the process of modernization, the former Soviet states also had to maintain fine balance between security and freedom. Those balancing policies in turn strengthened power of the existing regimes and the authoritarian trend in them.

The integration process of the former Soviet states with the West had to be based on economic and political frameworks and the democratization of those states had

to include internalizing the European norms and rules. However, the relationship established between the republics and the West revealed over time that the balance between security and freedom was observed in the domestic politics of the former Soviet states. The West's policies to meet its need for energy (oil and natural gas) supply from this region facilitated it turning a blind eye to violations of democratic rule and human rights. Therefore, the dilemmas that emerged as a result of observing this balance between security and freedom in domestic and foreign policy of the former Soviet states, not only hindered the democratization process, but also took the states in different directions. The reason for the emergence of these differences is the unique cultural, social and economic conditions of those states. For this, the search for a 'third way' by these states enabled the transformation of the current regimes' discourse on preserving their power and the emergence of a 'controlled' democratization process.

Over time, it became clear that the process of democratization of these newly established countries did not go the same way in all of them, diverging instead due to the different models of political development and concepts that accommodated it, like 'color revolutions' or 'sovereign democracy'. The 'color revolutions' that took place in Georgia, Ukraine, Moldova, Armenia and Kyrgyzstan, in turn, caused these countries problems with powerful neighbors, majorly with Russia. At the same time, the processes of political change in the 'sovereign democracies' or in countries that followed the 'Nazarbayev Model', ignited competition between elites/clans and occurrence of civil wars. When we compare the two models, it becomes clear that each entails different risks for the states that followed them.

The purpose of this study is to look at the characteristics and nature of the risks that the post-Soviet states and their political elites encountered. The reasons to or origins of these risks are also discussed in this paper. For this purpose, in the first part of the article, the socio-economic and political causes of the 'color revolutions' on the post-Soviet space are examined; in the second part, the meaning, concept and manifestations of the 'sovereign democracy' model proposed by Russian ideologues are examined. In the last part, internal and external risks, their basis and mechanisms of emergence within both models present in the post-Soviet republics are put in a comparative perspective.

Keywords: Color Revolutions, Russia- Ukraine, Sovereign Democracy, Eurasia, Georgia-Kyrgyzstan.

Giriş

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Soğuk Savaş'ın bitmesi ile bağımsızlığını elde eden eski Sovyetler Birliği ülkelerinin demokratikleşerek kapitalist düzene ekleneceğine dair Batı'da beklentiler oluşmuştu. Keza Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki (SSCB) otoriter yapı ve tek partili yönetim biçimi

ile kapitalizmin rakibi sayılan sosyalizm, dünya siyaset sahnesinden silinmişti. SSCB'nin çökmesi, bu Birliğin, kurucu devletlerinden ve başat gücü olan Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSR), diğer kurucularıyla birlikte Birliği bırakma kararı ve ittifak sorumluluklarından vazgeçmesi, kapitalist ve çok partili demokrasiye geçilmesinin önünü açmıştır. Bu yüzden Batı'da, Rusya Federasyonu'nun emperyalist politikalarından uzaklaşacağı öngörülmüştür. Bu öngörünün sebebi aynı zamanda, Francis Fukuyama'nın da üzerinde durduğu ve Hegelci tabirle, "tarihin sonu"nu ilân ettiği düşüncedir. Bu düşünceye göre, 1990'larda yaygın olarak uygulanan neo-liberal ekonomi politikaları ve Batı'nın kapitalist-demokratik düzeni, rakiplerine karşı zafer kazanmıştır (Fukuyama 1989, 13-14).

Demokratik rejimlerin hüküm sürdüğü uluslararası camianın beklentisi ise eski Varşova Paktı üyelerinde ve Balkanlarda yaşanan demokratik dönüşümün eski Sovyet bölgesinin tamamına yayılacağıydı. Fakat demokratikleşme süreci, Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya'nın kendine özgü iç ve dış dinamiklerinin olmasından dolayı kısmen başarısızlığa uğramıştır. 1990'lı ve 2000'li yıllarda eski Sovyet coğrafyasındaki demokratikleşme girişimlerinin başarılı olmamasının nedenleri; bir taraftan Rusya'nın ekonomik ve siyasi açıdan güçlenerek bölgedeki jeopolitik etkisini artırması, diğer taraftan ise bölge ülkelerinin Batı ile artan neo-liberal ekonomik iş birliğinin sonucunda Batı'nın, bu ülkelerdeki özgürlükler konusunda sessiz kalmayı tercih etmesi, adım atmamasıdır.

Burada ele alınması gereken bir başka husus, Batı'nın eski Sovyet bölgesinde demokratikleşme sürecine vereceği destek konusunda bir ikilem yaşamasıdır (Baev, 2006). Batı, bir yandan bağımsızlığını yeni kazanmış söz konusu ülkelerin demokratikleşmesini istemekte, bir yandan da bu konuda vereceği desteğin, kendisi için güvenlik açısından ve ekonomik açıdan risk oluşturacağını düşünmekteydi. Bunun nedeni, demokratikleşme süreçlerinin her zaman sorunsuz olarak tamamlanmaması, hatta bu süreçlerin sağlıklı işlemediği durumlarda, ekonomik krizleri, iç savaşları ve göçleri tetikleyebilmesidir. Aynı zamanda 11 Eylül 2001 sonrası Batı ile eski Sovyet coğrafyasındaki ülkeler arasında kurulan ticari ilişkiler, ulaşım koridorlarının işlevselliğinin artırılarak enerji ilişkilerinin güçlendirilmesi ve terörizm ile mücadelenin öncelikli konu olması, devletlerin demokratikleşmesini isteyen eski Sovyet ülkeleri içindeki grupların Batı'dan yeterince destek görememesine neden olmuştur (Bauchet, 2013: 48). Dolayısıyla Batılı devletlerin sermaye- siyaset- güvenlik konularındaki çıkarlarının ve önceliklerinin değişmesi eski Sovyet cumhuriyetlerinin demokratikleşmesine olumsuz olarak yansımıştır (Carothers, 2006: 67-68).

Bu makalede, Eski Sovyet coğrafyasında otuz yıl içinde yaşanan iktidar değişim modelleri ve bu modellerin içerdikleri riskler ele alınarak özellikle "Renkli

Devrimler” ve “Egemen Demokrasi”, bir başka ifadeyle “Nazarbayev Modeli” üzerinde durularak karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır. Söz konusu riskleri iki grupta toplamak mümkündür: Rejimlerin iktidarlarının meşruiyet inşa süreçleri ile bu süreçlerin elitler/klanlar ve oligarşik gruplar arasında yaratabileceği riskler ve bu değişim süreçlerinde iç ve dış politikada karşılaşılan riskler.

Soğuk Savaş Sonrası Eski Sovyet Ülkelerinde Dönüşümün Dinamikleri

Eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelerin bir kısmı başarılı bir demokratikleşme ve iktidar dönüşüm süreci geçirirken, bir kısmı bu konuda başarısız olmuştur. Bu ayrışmanın nedeni, bu ülkelerin farklı bölgesel, kültürel ve ekonomik özelliklerinin bulunması ve kimisinde özellikle elit/klan ilişkilerinin yönetime etki etmesi sonucu yaşanan olumsuzluklardır. Eski Sovyet coğrafyasındaki demokratikleşme sürecinin, araştırmacılar tarafından yapı ve fail merkezli veya yapılandırıcı yöntemlerle ele alındığı görülmektedir. Bunların içindeki en ünlü örneklerden biri, Levitsky ve Way’in geliştirdikleri *Linkage/Leverage (etki/baskı)* kavramlarıyla, konuya kurumsal iş birliğinin artması üzerinden bakılması gerektiğini savunan düşüncedir. Fakat hükûmetlerin kurumsal iş birliği ile entegrasyon süreçlerinin (Linkage) ya da Batılı kurumlardan gelebilecek ekonomik ve siyasi baskının (Leverage) demokratikleşme sürecini hızlandırabileceği tezi bu bölgede yeteri kadar karşılık bulamamıştır. Levitsky ve Way’in diğer bir önemli kavramı olan ve güçlü otoriter devlet veya parti modelini tanımlayan “Örgütsel Güç” (Organizational Power) de mikro yapısal analize tabi kılınmış ve değişimin açıklanması noktasında yeterince yardımcı olamamıştır (2010: 54-56).

Beissinger’in “Elite Learning Model” (Elit Öğrenme Modeli) adlı yaklaşımı da eski Sovyet coğrafyasındaki dış ve iç etkenlere odaklanmak ve elitlerin yaşanan süreçleri idrak etmeleri açısından kısmen yardımcı olmaktadır. Bu model, otoriter rejimlerin sandıkta görünmeyen meşruiyetlerini halk nezdinde nasıl inşa ettiklerini açıklamaya yetmese de değişim süreçlerinin analizi açısından faydalı olabilmektedir (Beissinger, 2007: 260-261). Önerilen yapısal dönüşüm modellerinin birçoğu kavramsal düzeyde yeterli ölçüde açıklayıcı olmamakla birlikte bazı durumlarda otoriter rejimlerin neden süreklilik kazandıklarını ve ittifaklar için neden birlikte hareket ettiklerini de görmemizi engellemektedir.

Sergei Guriev, eski Sovyet coğrafyasında, elitlerin söz sahibi olduğu iktidar inşa etme süreçlerinin meşruiyeti ile Batı’daki meşruiyetin farklı olduğunu ileri sürmektedir. Guriev, Eski Sovyet ülkelerindeki otoriter rejimlerde meşruiyetin, sandıktan çıkan sonuç ile değil, daha çok toplum nezdinde mevcut liderin sahip olduğu popülerlik ve karizma ile kazanıldığını düşünmektedir (2022: 32). Eski Sovyetlerde rekabetçi otoriter rejimler, liderlik karizmasının kamuoyu

üzerinden ölçülebilir karşılığı ile iktidarlarının sürdürülebilirliğini hem elitler hem de halk arasında sağlamaktadır. Dolayısıyla seçmenin seçimlere katılımının önemsenmediği, buna yönelik politikanın olmadığı bir durum söz konusudur. Keza birçok eski Sovyet otoriter rejimlerinde seçmenin sandığa güveni ve bu nedenle seçimlere katılma oranı düşüktür.

Bunun dışında post-endüstriyel dönem otoriter rejimlerinin demokratikleşme sürecindeki engellerin niteliksel ve niceliksel yönünün değiştiğine de vurgu yapılmaktadır (Guriev ve Treisman, 2022: 264-265). Eski Sovyet ülkelerinin, Batı'da Üçüncü Sanayi Devrimi dönemindeki demokratikleşme süreçleri ve buna bağlı halk hareketlerini yaşamaması ve bu ülkelerin demokratikleşme süreçlerinin post-endüstriyel döneme geçiş sürecine denk gelmesi, bazı sorunlar doğurmuştur. Sanayi Devriminin ortaya koyduklarından yararlanan Batı'da, Dördüncü Sanayi Devrimi sürecinde dijitalleşmenin doğurduğu imkânlar, özgürlüklerin genişlemesini sağlarken; eski Sovyet coğrafyasında bu imkânlar, ilk dönemlerde demokratikleşme alanında yarar sağlasa da daha sonra otoriter rejimlerin kontrol ve denetim mekanizmalarının gelişmesine katkı sağlamış; böylece yönetim, muhaliflerine karşı üstünlük kazanmıştır (Guriev ve Treisman, 2022: 265-266).

Geç demokratikleşmiş ülkelerde, liderler popülist-karizmatik bir kişilik inşa etmek için medyanın gücünden yararlanarak algı yönetimi yapmışlardır (Von Soest ve Grauvogel, 2016: 21). Sosyal medya ise otoriter liderlerin trollerinin oluşturulması ve sosyal medya kullanıcıları üzerinde algı mühendisliğinin yapılması gibi etkili fırsatlar sunmaktadır. Diğer taraftan otoriter iktidarlar dijitalleşmenin sağladığı denetim imkânları ile kendi rejimlerine karşı duran muhalifleri ortaya çıkararak onlar üzerinde kontrol sağlamış ve toplumun herhangi bir eylemine karşı tedbirler alarak büyük avantajlar elde etmişlerdir (Keremoğlu ve Weidmann, 2020: 1696).

Otoriter liderlerin, halk nezdindeki meşruiyet zeminlerini sağlamak için inşa etmek zorunda oldukları politikalara bakıldığı zaman bunların, daha çok güvenlik ve ekonomik istikrarı sağlamak üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Von Soest ve Grauvogel, 2015: 277). İstikrar ve ekonomik kalkınmaya ideoloji¹ de eklenirse eski Sovyet ülkelerindeki otoriter rejimler için öncelikli konuların neler olduğuna dair bir kanaate varılabilir. Bu üç konudan, yalnızca bir ya da iki tanesinin üzerine eğilmek bile (örneğin halkın gelir düzeyini, sağlık sorunlarını, refahını ve güvenliğini iyileştirmek) bazen yeterli olabilmektedir. Aynı zamanda medyanın yarattığı lider algısı her ne kadar güçlü olsun ülke, küresel ekonomik krizlerden ya da salgınlardan etkilendiğinde yaratılan bu algı, toplum nezdinde karşılık bulması mümkün olmayabilir. Rusya'daki sosyologlar arasında meşhur bir metafor olan *"Buzdolabı mı yoksa TV mi, hangisi kazanacak?"*

sorusunun sorulması bile seçmenin, iktidar ile olan ilişkisinin şeklini göstermektedir (Travin, 2015). Bu soru etrafında şekillenen tartışmalar, birçok koşulda seçmenin davranışını etkileyen unsurlar üzerine yoğunlaşmaktadır (Travin vd., 2017: 123).

Güçlü liderlik imajının çözülmesi, liberal demokratik rejimlerden farklı olarak otoriter rejimlerde iktidar elitleri arasında bir kriz doğurmaktadır. Demokratik geçiş sürecinin olmaması, elitler/klanlar ve oligarklar arasında demokratik yöntemleri içermeyen rekabetin ve “saray darbesi”ne kadar gidebilen süreçlerin ortaya çıkmasının da önünü açabilmektedir (Collins, 2004: 225). Nitekim otoriter liderin gücünü artırarak iktidarının sürdürülebilirliğini sağlayan etmen, o liderin geleceğe dair vizyonudur. Eski Sovyet coğrafyasında ise iki önemli vizyondan söz etmek mümkündür: 90’lardan itibaren başlayan Batılılaşma ve millilik/yerlilik üzerinden kurulan söylemler (Von Soest ve Grauvogel, 2016: 277). Bu iki tartışmanın, 19. yüzyıl Çarlık Rusya’sına kadar uzandığı görülebilmektedir (Duncan, 2002: 122).

Eski Sovyet coğrafyasında yaşanan değişim ve dönüşümleri, mikro düzeyde elit-kültür eksenile ve bölgenin jeopolitik konumuna göre dış ilişkilerini dikkate alarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle sosyal bilimlerin konu edildiği yapı-fail ilişkisinde neyin öncelikli olduğu tartışmasına girmemekle birlikte yaşanan değişim ve dönüşümün dinamiklerini anlamak ve elitler arasındaki iş birliğine bakmak önemli görülmektedir. Burada vurgulanmak istenen, bireyci yöntem ile dış etkenleri yok saymadan öncelikli olarak mikro gelişmeleri göz önünde bulundurarak karşılaşılan jeopolitik ve iç sosyoekonomik risklerin değerlendirilmesinin önemidir (Udeh, 2002: 186).

Eski Sovyet coğrafyasındaki rejimlerin değişim süreçlerinde ortaya çıkan tartışmalar ve edinilen tecrübeler, esasen bu bölgenin iki modele sahip olduğunu göstermektedir. Modellerin ilk örneğini, 2000’lerden itibaren Moldova, Gürcistan, Ukrayna, Kırgızistan ve Ermenistan’da yaşanan Renkli Devrimler sonucu ortaya çıkan ve değişim modeli olarak değerlendirilen demokratikleşme süreci oluşturmaktadır (McFaul ve Spector, 2009). Bu ülkelerin ekonomik olarak kalkınmaları ve istikrar sağlamaları için esas aldıkları gelecek vizyonunun temeli de Batı’ya entegre olmalarına dayanmaktadır. Güvenlik ve istikrarın sağlanması için Avro-Atlantik güvenlik şemsiyesi olan NATO’ya üye olmaları; ekonomik kalkınmayı ve sosyal refahı sağlamaları içinse, AB ile entegrasyon süreçlerini derinleştirmeleri ve üyelik hedeflerini belirlemeleri gerekmekteydi. Doğu Avrupa’da Ukrayna ve Belarus; Güney Kafkasya’da ise Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan, AB ile entegrasyon sürecine duydukları ilgiyi açık bir şekilde ifade etmişlerdir (Hansen, 2015). Bu ülkelerin Batı yanlısı tercihleri, en çok da Rusya Federasyonu tarafından, kendi güvenliği için risk olarak görülmüştür.

Rusya, eski Sovyet ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra kurdukları rejimlerin, kendi güvenliği için tehdit unsuru olanlarını bertaraf etmek amacıyla tepkisel bir dış politika izlemektedir ve bu ülkelerin iç işlerine müdahale ederek onları yanında tutmaya çalışmaktadır (Nilsson, 2018). Buna ek olarak Rusya, söz konusu ülkelerdeki değişimlerin önünü kesebilmek adına “Egemen Demokrasi” olarak tanımlanan ve ulusal güvenliğe (ya da rejimlerin sürdürülebilir olmasına) öncelik veren bir değişim modelini tartışmaya başlamıştır. Bu tartışmalar yerli/milli elitlerin ortaya çıkmasını içeren ve ulusal çıkarların öncelikli olduğu, devrimsel değil tam tersi evrimsel iktidar değişim modelini öne sürmektedir (Fisher, 2014). Bu model, iktidarın değişmesini, barış ve uzlaşmayı hedeflemiş; ancak yapılacak değişikliklerin Yeltsin- Putin (2000) ya da Medvedev-Putin (2008-12) ve Kocaryan – Sarkisyan (2008) tandemleriyle gerçekleşmesini istemiştir. Daha sonra, 2019 yılında Egemen Demokrasi Modeli, Nazarbayev Modeli olarak, tartışılmaya ve tecrübe edilmeye başlanmıştır (Pistan, 2019). Bununla birlikte Azerbaycan’da Haydar Aliyev’den İlham Aliyev’e; Türkmenistan’da Saparmurat Niyazov’dan Kurbankulu Berdimuhammedov’a ya da Berdimuhammedov’dan oğlu Serdar Berdimuhammedov’a ve Özbekistan’da İslam Kerimov’dan Şevket Mirziyayev’e iktidar değişiklikleri görülmektedir. Bu değişimlerin bazıları liderin vefatından sonra gerçekleşmiş, bazılarında ise lider hayattayken, bir sonraki liderin gelişi için zemin hazırlanmıştır. Söz konusu değişimler, Egemen Demokrasi Modelinin bir biçimi olarak değerlendirilebilir.

Eski Sovyet Devletlerinde Egemenlik ve Demokratikleşme Süreci

Otuz yıllık bir bağımsızlık ve egemenlik geçmişleri olan eski Sovyet ülkelerinin en ciddi sorunları; demokratikleşmelerinin önündeki engeller, iktidar geçişlerinin sağlıklı olmaması ve jeopolitik riskler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sovyetler Birliği’nden sonra ortaya çıkan bu ülkelerin, bir yandan demokratikleşmesi için Batı ile entegrasyonu, buna bağlı olarak söz konusu ülkelerde evrensel değerlerin içselleştirilmesi, insan hak ve hürriyetlerine sahip çıkılması ve hukukun üstünlüğünün sağlanması, diğer yandan sosyal ve ekonomik sorunların giderilmesi beklenmektedir.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasına rağmen on beş ittifak üyesinin büyük bir kısmında eski Sovyet elitleri- Sovyet nomenklaturası – iktidarda bir şekilde tutunabilmiş ve Moskova karşıtı halk hareketlerine liderlik eden kişi ve gruplar zamanla yönetimlerden uzaklaştırılmıştır (Tellal, 2005: 274). Bu yüzden eski Sovyet ülkelerinde ortaya çıkan rejimlerin birçoğunda elitler, Eski Sovyet nomenklaturasından yetişmiş ve neo-liberal politikaların uygulandığı dönemde oligarklara dönüşmüşlerdir (Açikel, 2005: 194). Aynı zamanda bu elitler, neo-liberal küreselleşme çağında, ülkeleri oligarşik ve klan aile bağları ile yönetmeyi

deneyerek demokratik kuralların işlemediği ve yozlaşmış iktidarların olduğu rejimleri şekillendirmişlerdir (Viktorovna, 2010: 77-78). Böylece, bölgede Batılı modelde demokratik rejimlerin ortaya çıkması engellendiği gibi, jeopolitik risklerin ve iç savaş çıkma olasılığını taşıyan konjonktürün oluşumuna da yol açılmıştır.

2000'li yıllardan itibaren Eski Sovyet coğrafyasının demokratikleşmesi için Birleşik Krallık'ta, Avrupa Birliği (AB) ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) farklı vakıf ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin sonucunda, bu bölgedeki bazı rejimlerin değişim ve dönüşümünün önü açılmıştır (Tellal, 2005: 271). Sözü edilen dönüşümlerin önünü açan durumlar, aynı zamanda Batılı üniversitelerde eğitim alan yeni elitlerin, eğitim aldıkları bu ülkelerdeki siyasi ortamdan etkilenerek kendi ülkelerine döndüklerinde de gördükleri siyasi kaideleri uygulamak istemeleriyle ilgili olabilir. Ancak yeni elitler, dönüşümde rol oynayan tek etmen olmadığı gibi, söz konusu süreçte farklı iç ve dış bileşimlerin etkisi de önemli olmuştur. Bu bileşimlerin en önemlisi, sosyal ve ekonomik sorunların derinleşmesidir; hatta bu sorunlar Lenin'in *"yöneticilerin eskisi gibi yönetemediği ve yönetilenlerin de eskisi gibi yönetilmek istemediği"* ifadesiyle açıklanabilir (Lenin, 1991: 92). Dolayısıyla değişim, fail ile yapının birbirlerini etkilemesi sonucunda ortaya çıkmıştır.

2003'te Gürcistan'da, 2004'te Ukrayna'da ve bir sonraki yıl Kırgızistan'da yaşanan demokratikleşme dalgası, diğer eski ittifak üyeleri için ana gündem hâline gelmiştir. Bu ülkelerde Batılı demokrasilere benzeyen yeni rejimlerin inşası, bölgenin tamamı için emsal teşkil etmiştir. Söz konusu üç ülkede de rejimlerin meşruiyet kaynağının sandıkta olduğu yani halkın, iktidarı seçebilme hakkının olduğu algısının ve Batı'yla entegrasyon sürecinin sürdürülebilirliğinin yerleştirilmesi hedeflenmiştir. Eski Sovyet coğrafyasının demokratikleşmesi ve sosyoekonomik olarak yaşam standartlarının iyileşmesi, AB çevresinde güvenli bir alanın oluşmasını sağlayarak Batı'nın isteklerini de karşılamaktadır (Clayton, 2012: 289). Tarafların ekonomik, siyasi ve kültürel etkileşimini güçlendirecek olan bu yakınlaşma, Batı'nın istediği bir durumken, Rusya açısından tam aksine kendi ulusal güvenlik sınırları için bir tehdit ve küresel güç olarak egemenliğini tehlikeye sokan bir durum olarak görülmektedir (Cameron ve Orenstein, 2012: 39).

Eski Sovyet Coğrafyasında "Renkli Devrim" Modeli

2003 yılında Gürcistan'da gerçekleşen "Renkli Devrim" sonucunda Mikail Saakaşvili'nin iktidara gelmesi ile birlikte ülkede gerçekleşen reformlar, eski Sovyet bölgesinde bir ilk olmuştur. Gürcistan'a sandık demokrasisinin yerleşmesi sonucunda iktidarın sandık yolu ile değişimi, yolsuzluk ve rüşvetle mücadele

gibi öncelikli konuların çözüme kavuşturulması için beklentiler oluşmuştur. Ülkenin yabancı sermayeye açılması, ülkede iş kurmanın kolaylaşması ve turizmin gelişimi gibi önemli değişimler, Gürcistan açısından birçok konuda başarının sağlandığını da göstermiştir. Bu gelişmeler, Gürcistan'ı eski Sovyet coğrafyasında başarılı demokrasi modeli olarak öne çıkarmıştır. Ülkenin, kısa zamanda uluslararası örgütlerle kurduğu ilişkileri geliştirerek NATO güvenlik şemsiyesi altındaki istikrarını sağlamak istemesi ise AB ile entegrasyon sürecini ilerletmiştir (Cameron ve Orenstein, 2012: 22-23).

Gürcistan'da demokratikleşme sürecine hâkim olan tutum ve sandık demokrasisinin yerleşme süreci, bu ülkede otoriterizmin tam olarak sona ermediğini göstermektedir. Keza Gürcistan'da otoriter rejimin dönüşmesi ve sandık demokrasisinin yerleşmesi için bir zemin sağlayacak olan liberal ve çoğulcu ortamın oturması zaman alacaktır. Örneğin, Saakashvili rejimi, bir taraftan reformlar gerçekleştirirken diğer taraftan rejim muhaliflerine karşı baskı uygulamıştır. Gürcistan'da geçiş sürecinde Saakashvili iktidarının Bonapartist bir rejime dönüşmesi (Tudoroiu, 2007: 316) ve bazı politikalarla muhalefeti bastırmak istemesi, Rusya için kendi taraftarlarının bu ülkedeki siyaset alanlarının engellenmesi anlamına gelmektedir (Nilsson, 2018: 7).

Özellikle Renkli Devrim sonrası Gürcistan'da din ile devlet düalizmi sarsılmış; ruhban sınıfı ise Batıcı elitlere daha çok Rus yanlısı olarak görülmüştür. Gürcistan kimliğindeki din ögesinin siyasal karar alma mekanizmalarında bu denli etkili olması, hem mevcut rejim için önemli bir sorun hem de Ortodoks kardeşliği bağlamında Rusya ile ilişkilerin korunmasındaki önemli bir etmendi. Ghia Nodia'nın vurguladığı gibi, "Batılılaşma süreci için de-sekülerizasyonun toplumda başlatılması"nın başarılı olması için dikkatli bir sosyal mühendislik gerekmektedir. Bu durum, Saakashvili rejiminde geleneksel toplumun dinamiklerinin altını oymak için önemli olduğu kadar Rusya için de bu ülkeyle kimlik/din kardeşliği üzerinden kurduğu ilişkinin ortadan kalkması anlamına gelmesi nedeniyle önemliydi (Nodia, 2009: 90). Gürcistan'da Batılılaşma ve modernleşmenin desekülerizasyon süreci ile paralel gerçekleşmesi, Gürcü toplumunda elitlerin bölünmesine yol açmıştır. Rusya'nın, elitler ve toplum içindeki bu bölünmeyi kendi yararına dönüştürmesi, dış politikada öncelikli hedefi hâline gelmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Gürcistan'a miras kalan Abhazya ve Güney Osetya sorununu çözmek, Renkli Devrim'den sonra Saakashvili iktidarı için önemli bir sınava dönüşmüştür. Saakashvili, iktidara geldikten hemen sonra, Acarya özerk bölgesindeki sorunları çözmüş ve Abhazya ve Güney Osetya bölgesi hariç, kontrolü ülke genelinde sağlamıştır (Light, 2014: 323). Rusya ise kendisinin, Abhazya ve Güney Osetya'ya yerleşen ayrılıkçıların ve onların

rejimlerinin güvenliğini sağlayan barış gücü konumunu korumaya çalışmıştır. Bu bölgelerde yaşayan kişilere Rusya'nın vatandaşlık vermesi de buradaki yönetimlerin Rusya ile kurdukları ilişkileri daha da sağlamlaştırmıştır (Artman, 2011: 120).

8 Ağustos 2008 tarihinde, Gürcistan'ın Güney Osetya'ya karşı, toprak egemenliği sağlama amacıyla başlattığı askeri operasyon, Rusya ile Gürcistan arasında bu ayrılıkçı bölgeler konusunda sağlanan barışın sonlanmasına yol açmıştır. Rusya'nın bölgede barış garantörü olarak Güney Osetya'ya; Gürcistan'a karşı kullanabileceği askerî desteği açıkça sağlaması, Batı ile Rusya arasında jeopolitik gerilimin fitilini ateşlemiştir. Putin, 2007 Münih konuşmasında Batılı ülkelere yaptığı uyarılarla, bölgede NATO'nun genişleme politikasının kendileri tarafından kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Gürcistan ile Rusya ve Güney Osetya arasındaki savaşın, Batı'nın, eski Sovyet coğrafyasındaki demokratikleşmenin etkili bir emsali olarak gördüğü Gürcistan'ın, cazibe merkezi olarak sunulmasını önlemek amacıyla çıkarılmış olabileceği çıkarımını yapmak da mümkündür. Rusya'nın, Eski Sovyetler Birliği üyelerine, Batı yanlısı jeopolitik tercihlerin getireceği sonuçları göstermek istemesi ise savaşın diğer amacıydı. Keza savaşın her yıl dönümünde Medvedev ve Putin, kendi liderliklerinde Azerbaycan ve Ermenistan liderleri ile birlikte zirve düzenleyerek bölge ülkelerine mesajlar vermekteydi. Sonuç olarak Rusya, Güney Osetya'da ayrılıkçı rejime askeri destek vererek ve bölgeye Rus ordusunu çıkartarak, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü sağlamasını engellemiş, ayrıca ayrılıkçı yönetimlerin bağımsızlığını tanımıştır (Studzinska, 2015: 28).

2005 yılında Ukrayna'da yaşanan Renkli Devrim'in sonunda, iktidarın değişmesi ve Gürcistan'a benzer şekilde Batı yanlısı elitlerin iktidara gelmesi, Rusya açısından Rus dünyası -eski Rus/Slav coğrafyası- için kabul edilemez bir durum olmuştur. Ukrayna'nın yine Gürcistan'a benzer şekilde NATO şemsiyesi altında güvenlik arama girişimleri (Cramer, 2005: 12) ve AB ile entegrasyon süreçlerini genişletmesi, Rusya tarafından bir ihanet olarak değerlendirilmiştir. Bu aşamada Rusya, doğalgaz ve petrol satışlarıyla verdiği borçları isteyerek, gayri resmi ekonomik ambargolar uygulayarak ve mevcut Viktor Yuşçenko iktidarının reformlarını tamamlamaması için koyduğu engellerle Ukrayna'ya yaptığı jeopolitik ve iç politik tercihinin sonuçlarını göstermiştir (Woehrel, 2013: 15). Rusya, Ukrayna'daki 2009 seçimleriyle, kendisiyle yakın ilişkileri olan Yanukoviç'in iktidara gelmesi neticesinde rahatlamıştır. Kendisi için petrol ve doğalgaz noktasında transit ülke olan Ukrayna'yı kaybetme korkusu ortadan kalkan Rusya, böylelikle Karadeniz'de Sivastopol deniz üssündeki egemenliğini de korumuştur (Lanoszka, 2016: 178).

Yanukoviç, iktidar yıllarında Rusya yanlısı elitleri temsil etmesine rağmen Batı

ile de iyi geçinme stratejisini benimsemiş; Yuşçenko ve daha önceki lider Kuçma döneminde Batı ile yakınlaşmanın sonucunda başlayan ticari ilişkileri korumaya çalışmıştır. Yanukoviç, AB ile gerçekleştirilen Doğu Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması ve uygulanması konusunda adımlar atsa da 2013 yılında Gümrük Birliği ve vizesiz seyahat uygulamaları konusunda daha ihtiyatlı davranmıştır. Aynı yıl, Rusya, Kazakistan ve Belarus'un beraber oluşturdukları Avrasya Ekonomik Birliği ve Gümrük Birliği antlaşmaları ile AB'ye alternatif olarak Eski Sovyet coğrafyasında bütünleşme projesi ortaya çıkmıştır (Blockmans vd., 2012, 1-2). Aslında bu iş birliği, daha önce de Nazarbayev tarafından 2008 yılında önerilmiş fakat Rusya tarafından 2013 yılında uygulamaya konulmuştur (Raikhan, 2013: 378-379). AB ile Avrasya Ekonomik Birliği arasında seçim yapma konusunda zorlanan Ukrayna, bu ikilemi çözmek için geniş kapsamlı kamuoyu tartışmaları gerçekleştirmiştir (Caider, 2014: 76-77). Sonuç itibarıyla Yanukoviç'in, kendisi daha çok Rusya yanlısı elitleri temsil ettiği için Avrasya Ekonomik Birliği'nden yana bir tavır alacağı beklenmiştir. Azerbaycan, Ermenistan ve Ukrayna, 28-29 Kasım 2013 tarihinde Vilnius Protokollerini imzalamayarak Doğu Ortaklık programı çerçevesinde, AB ile gerçekleşen entegrasyonu durdurup yeni bir iş birliği arayışına girmiştir. Yanukoviç'in bu girişimi Ukrayna'da İkinci Meydan protestolarının yaşanmasına neden olmuştur (Grajewski, 2016: 49-50). Muhaliflerin iktidarı ele geçirmesiyle Yanukoviç'in ülkeden kaçması (Kuzio, 2015: 180) ise Rus yanlısı grupların Donbas bölgesindeki ayrılıkçı tutumlarını daha da artırmıştır. Rusya, Ukrayna'daki etkisinin azaldığının farkına varmış ve Batı yanlısı Ukraynalı elitlerin iktidara gelmesini kabullenmeyerek daha sert kararlar almıştır. İki ülke arasında derinleşen kriz, 2014 yılında Donbas ve Kırım'ın Rusya tarafından ilhakına kadar giden bir sürecin başlamasına sebep olmuştur (Kuzio, 2015: 175).

Ukrayna'da yaşanan olaylar, Gürcistan'dakilerle benzer sonuçlar vermiş; iki ülkede de Rusya'nın iç siyasette etkisini kaybetmesiyle savaş ve toprak ilhaki gibi olaylar meydana gelmiştir. Donbas bölgesindeki ayrılıkçı gruplara verilen destek ve Kırım'ın ilhakından sonra Rusya'ya karşı Batı tarafından uygulanan yaptırımlar, Rusya'nın ekonomik gücünün kısıtlanmasına neden olmuştur. Rusya, 2014-2022 yıllarını kapsayan dönemde, Ukrayna ile Donbas bölgesi üzerine Minsk 1 ve 2 Protokolleri kapsamında yaptığı barış görüşmeleri sonuç vermeyince Ukrayna'da meşru rejimi değiştirmek için askeri operasyon başlatmıştır. Bu operasyonun adı da "Ukrayna'nın Neonazilerden Temizlenmesi ve Silahsızlandırılması" olarak belirlenmiştir (Aljazeera, 2022). 21 Şubat 2022 tarihinde Kırım'ın, Rusya toprağı olarak tanınması konusunda sonuç elde edilememiş ve Ukrayna tarafından Donbas bölgesindeki Donetsk ve Lugansk'ın özerklik talepleri gerçekleştirilmemiştir. Böylece Abhazya ve Güney Osetya'da olduğu gibi, Donbas bölgesindeki adı geçen iki bölgenin bağımsızlıkları Rusya

tarafından tanınmıştır (Jones, 2022).

Gürcistan ve Ukrayna'nın ardından 2005 yılında Kırgızistan'da yapılan seçimin sonuçlarına halkın itirazı sonrası cumhurbaşkanı Asker Akayev ülkeden kaçmak zorunda kalmıştır. Daha sonra muhalefet liderleri olan Kurmanbek Bakiyev'in (2005) ve Roza Otunbayev'in (2010) iktidara gelmesi ise barışçıl şekilde olmamıştır. 2010'da Kırgızistan'ın Uzgen, Karasu ve Aravan kentlerinde Özbekler ile Kırgızlar arasında çıkan anlaşmazlıklar, yetmiş beş kişinin hayatını kaybettiği çatışmalara dönüşmüştür. Otunbayev'in, Bakiyev sonrası geçici hükümetin başına geçmesi ve olayların yatıştırılması için olağanüstü hâl ilan etmesi ile Kırgızistan'da tekrar barış ortamı sağlanmıştır. Diğer taraftan 2010 yılında çıkan çatışmalar için yerel medya kuruluşları, olayların arkasında Rusya ve eski Kırgızistan cumhurbaşkanı Asker Akayev'in olduğu yönünde haberler yapmıştır (Milliyet, 2010).

Almazbek Atambayev'in başkanlık koltuğunu 2017 yılında bırakması ve yerine Sooranbay Ceenbekov'un geçmesi, daha sonra bu iki liderin arasının bozulmasına yol açmıştır. 2019 yılında ise Atambayev'in yolsuzluklar yüzünden tutuklanmasıyla başlayan olaylar, 2020 yılında parlamento seçimi sonucunun tanınmaması neticesindeki sokak protestolarına kadar devam etmiştir (Akgün, 2020). 2020'de iktidarın sokak protestoları sonucunda tekrar değişmesi, iç ve dış güçlerin ülkenin hassas dengelerinden yararlandığını göstermektedir. Kırgızistan'daki iktidar ve rejim değişimleri, ülkenin kuzey-güney klanlara ve Tacik, Özbek, Ahıskalıları içeren azınlıklara dair politikalarına etki ederek, bu konudaki dengelerinin bozulması riskini her zaman taşımaktaydı. Nitekim 1988 yılında Özbekistan ve Kırgızistan'ın sınırdaş olduğu Fergana Vadisi'nde yaşanan Özbek – Ahıskalı iç çatışması; 1999'daki Batıkent çatışmaları; 2010'daki Kırgız – Özbek/Ahıska çatışması ve 2021'deki Kırgızistan-Tacikistan arasında Batken bölgesinde çıkan çatışmalar, dengelerin bozulduğunun göstergesidir.

2005 yılında Kırgızistan'da yaşanan Renkli Devrim'in iç politikada istikrar sağlayamaması ve Orta Asya bölgesinin küresel güçlerin rekabet alanına dönüşmesi, bu ülkede üçüncü defa (2005, 2010 ve 2020) sokak protestolarının yaşanmasına ve iç savaşın eşiğinde iktidarın değişmesine neden olmuştur. Bu konuda, başka ülkelerin, Kırgızistan'da yaşanan olayları kendi çıkarları için kullanmaya çalıştıklarına ve iç istikrarın oluşmasında engeller yarattıklarına dair yorumlar ve analizlere de rastlamak mümkündür (Milliyet, 2010).

2018 yılında Ermenistan'da iktidarını uzatmak isteyen Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, Ermeni Anayasasına göre üçüncü kere art arda aday olamadığı için başkanlık sisteminden parlamenter rejime geçişi sağlamak amacıyla referandum düzenlemiş, ancak parlamento seçimlerinin şaibeli olması ve gerçeği

yansıtmadığı gerekçesi ile ülkede protestolar başlamıştır. Nikolay Paşinyan'ın bu süreçte lider olarak ortaya çıkması, uzun zaman iktidarda kalan Karabağ Ermeni elitleri olarak görülen klanın iktidardan gitmesine neden olmuştur (Tuncel, 2018). 2018'de Ermenistan'da gerçekleşen Renkli Devrim, Rusya'nın çıkarlarına ters düşmüş ve Rusya, eski dostu olan Karabağ klanını iktidara geri döndürmek amacıyla politikalar geliştirmeye başlamıştır. Ermenistan'daki Renkli Devrim, Ermenistan ile Rusya'nın arasının bozulmasına yol açmış; Paşinyan iktidarından gelen Batı yanlısı açıklamalar sonucu söz konusu iki ülke arasında gerginliklerin yaşanması, Azerbaycan ile Ermenistan arasında ortaya çıkan İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenilerin Rusların desteğini kaybetmesine sebep olmuştur. Rusya'da, İkinci Karabağ Savaşı'nda başarısızlığı uğrayan Paşinyan iktidarının, 2021 erken seçimlerinde değişeceği (Krivosheyev, 2021) ve 1998-2008 yılları arasında cumhurbaşkanlığı yapmış olan ve Rus yanlısı olarak bilinen Robert Kocaryan'ın yeniden iktidara geleceği beklentisi bulunmaktaydı. Ancak bu seçimleri, Paşinyan, Karabağ Savaşı'ndaki başarısızlığına rağmen ikinci kez kazanmıştır. Rusya ise yine de İkinci Karabağ Savaşı'ndaki tutumu ile Ermenistan'ın kendi etki alanından çıkmasını engellemiş, Ermeni Dağlık Karabağ yönetimini koruma amacıyla kendi barış gücünü bölgeye yerleştirerek oradaki varlığını garantilemiştir.

Rusya tarafından, Güney Kafkasya'da Gürcistan ve Ermenistan, Doğu Avrupa'da Ukrayna ve Orta Asya'da Kırgızistan modeli, bu bölgelerdeki diğer ülkelerin rejimleri için birer tehdit olarak algılanmıştır. Tabii bu dört örnekteki bütün rejimlerin dönüşümünün tam anlamıyla başarılı olduğunu söylemek de güçtür çünkü hepsi önemli ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Eski Sovyet coğrafyasında başat aktör olan Rusya'nın bu ülkelerde yaşanan değişimlere karşı aldığı pozisyon tam olarak tepkiseldir (Nikonov, 2014: 90). Rusya'nın, Gürcistan ve Ukrayna'ya uyguladığı ekonomik baskı, bu ülkelerin bu anlamda sıkıntılarla karşılaşmalarına ve sürdürülebilir bir refah ortamı sağlayamamalarına neden olmuştur. Bu iktidarların yaşadığı dönüşümlerin kendi ülkesine de yansıyabilme ihtimalinden rahatsız olan Rusya, önlemini alma çabasıdadır. Dolayısıyla anılan ülkeler, Rusya ile anlaşmanın yollarını aramak ya da Batılı ülkelerden destek almak gibi çözüm yolları üretmişlerdir.

Rusya, Eski Sovyet coğrafyasında kendisini başrolde konumlandırmış ve çevresini de jeopolitik etki alanı olarak görmüştür. Bu sebeple bu ülkelerde iktidara gelen Batı yanlısı gruplar, Rusya'nın gözünde jeopolitik riskler içeren birer tehdittir. Ukrayna'nın Kırım ve Donbas ile Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya sorunu, Rusya'nın elinde jeopolitik baskı araçları olarak kullanılmıştır. Rusya, kendi jeopolitik etki alanında yaşanabilecek olası sorunlara karşı söz konusu bölgelerin ilhakını ya da bağımsızlıklarını tanıyarak Ukrayna ve Gürcistan

yönetimlerini cezalandırmıştır (Lanoszka, 2016: 176).

Renkli Devrimler ile değişim yaşayan Gürcistan, Ukrayna, Kırgızistan ve Ermenistan'ın, Rusya'nın jeopolitik yörüngesinden ayrılarak AB ve NATO gibi uluslararası örgütlerle münasebetlerde bulunmasının, Rusya için kabul edilemez olduğu daha önce de vurgulanmıştır. Rusya, bu ülkeleri kendisine bağımlı hâle getirmek için hibrit savaş tekniklerini kullanarak onların iç politikalarına açık bir şekilde müdahale etmeye ve kendisine yakın grupları desteklemeye devam etmiş (Kofman, 2015:3), elit değişiminin gerçekleşmemesi için çabalarını sürdürmüştür. Ayrıca SSCB'den kalma nomenklaturayı ve oligarşiyi korumak adına elit geçişini/Batıcı elitlerin iktidarını engellemeye çalışmıştır. Rusya'nın jeopolitik yörüngesinden ayrılmak ise söz konusu coğrafyanın toprak bütünlüğünü bozacak ciddi riskleri içermekle birlikte her an Rus ordusu ile yüz yüze kalma tehlikesini de taşımaktadır.

Eski Sovyet İktidar Değişim Süreçleri: “Egemen Demokrasi” ya da “Nazarbayev Modeli”

Gürcistan'da gerçekleşen Renkli Devrimlerin ardından gelen değişim dalgasıyla birlikte, eski Sovyet ülkelerinin, Batı'yla jeopolitik olarak yakınlaşmayı tercih edip, kendilerini de Batılı demokrasiler örneğinde yapılandırmaya çalışması, bu rejimlerin nomenklaturası için bir tehdit olarak görülmüştür (Ambrosio, 2016). Moskova için öncelikli konu, bu değişimlerin engellenmesi için yarar sağlayacak olan, eski Sovyet ülkeleri arasında elitler/oligarklar düzeyindeki iş birliğinin korunması olmuştur. Rusya, bölgedeki otoritesini korumak, jeopolitik olarak etkin olmak ve rejim içi iktidarların değişimini sağlamak için kendi politik modelinin propagandasını yapmıştır. Bu durumun bir yansıması olarak 2007'den itibaren Rusya'daki akademik literatürde, Eski Sovyet ülkelerindeki elit değişimi ve yönetimleri korumak için ortaya atılan Egemen Demokrasi modeliyle gelen değişim süreci üzerinde durulmuştur (Horvath, 2011: 3).

Putin ve başbakan yardımcısı Vladislav Surkov tarafından tartışmaya açılan Egemen Demokrasi Modeli, rejim güvenliğini ve elitler ile iletişimi sağlayan ve özgürlük temelli değil, tam tersi güvenlik temelli geleneksel bir değişim modeli olarak görülmüştür (Matviyenko, 2008: 2-3). Yeniden ulus inşasında olan eski Sovyet ülkelerinin bu modeli benimsemesi, Batı etkisindeki elit iktidarını engelleyerek yerli ve milli elitlerin iktidarlarının devrini başlatmıştır. Yerli ve milli elitler, Batıcılık ya da beşinci kol faaliyetleriyle ilgisi olmayan, milli geleneklere sadık ve otoriteye bağlı olan, dini inançları kabul eden, liberal fikirlere değil, gelenekselci ya da muhafazakâr ideolojiye sahip kişilerden oluşmaktadır (Horvarh, 2011: 3-4). Bütün bu ilkeleri içeren eski Sovyet prototipinin yeni bir dönemde nasıl yerleşeceği belirsizdi. Burada özellikle iki

soru ortaya çıkmaktaydı: İktidar değişikliği gerçek anlamda halkın iradesine mi dayanacaktı? Yoksa mevcut iktidar halefini seçip, demokratik bir görünüm altında mı iktidarını devredecekti?

Rusya'da entelektüel elitler tarafında ortaya atılan ve tartışılan Egemen Demokrasi Modelinin kapsamına bakıldığı zaman onun, var olan rejimleri koruyarak sürdürülebilirliklerini sağlamakla beraber jeopolitik olarak Eski Sovyet ülkelerinin Moskova yörüngesinden çıkmasını engellemeyi de hedeflediği açıkça görülmektedir. Bu modele göre "makul aday" ya da rejim elitlerinin mutabık kaldığı kişinin yönetime geçmesi öngörülmektedir (Kortukov, 2020: 88). Dolayısıyla sandık demokrasisi riskli olduğu için mevcut rejimlerin sürdürülebilir olması, kontrollü geçişinin sağlanması ile mümkün olmaktadır. Hatta Surkov'a göre, Batı'da erken dönemlerde benzer bir model uygulanmış ve eski liderler de başarılı olan bu modelin kontrollü sandık demokrasisi ilkeleri ile uyumlu bir şekilde var olabileceğine inanmıştır (Surkov, 2009: 12- 15). Rusya'daki entelektüel ortamlarda, özellikle ABD'deki iki partili sistem örnek olarak verilmekte; üçüncü partinin olmamasının ve böylece elitlerin sunduğu iki kişiden birini seçmenin, "seçme hakkı" olarak gösterildiği üzerine tartışmalar gerçekleştirilmektedir (Karchev, 2013).

Ayrıca daha önce de değinildiği gibi, Rusya'da önerilen ve rejimin güvenliğini esas alan bu değişim modeliyle, iktidarların değişimi önceden tasarlanan plânlara göre yapılmaktadır. Örneğin, Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin'in makul aday olarak Vladimir Putin'i tanıtması ve ardından istifa etmesini takiben Putin'in başbakan olması; Türkmenistan'da Saparmurat Niyazov'un vefatından sonra elit/klanların desteği ile Kurbakulu Bedrimammedov'un başa geçmesi; Azerbaycan'da Haydar Aliyev'in hastalığı sırasında oğlu İlham Aliyev'in, Yeni Azerbaycan Partisi tarafından cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilmesi; Ermenistan'da Robert Kocaryan'dan sonra rejim tarafından mutabık kalınan adayın Serj Sarkisyan olması.

Daha da ötesi Vladimir Putin'in, anayasaya göre ikinci görev süresinin dolması sebebiyle aday olamamasından dolayı kendi döneminde başbakan olan Dmitri Medvedev'i yerine aday göstermesi de yukarıdaki örneklerin bir benzeridir. Görüldüğü gibi Egemen Demokrasi Modelinde, yönetime gelen kişilerin tam anlamıyla demokratik yollardan değil, mevcut yönetimin başındaki kişinin ya da elit/oligarkların, en doğru gördüğü adayı öne sürmesi ile bir değişim söz konusudur (Kortukov, 2022: 86-87). Dolayısıyla Egemen Demokrasi Modelinde yer alan rejim içi değişim süreçlerinde elitlerin/siyasi grupların ya da fraksiyonların mutabık olması, iktidarın değişimini sağlamaktadır (Krastev, 2006: 117). Bu durumla ilintili olarak Guriev (2000: 205) de eski otoriter rejimlerden farklı olarak eski Sovyet egemen demokrasi modelinde liderin, halk

nezdinde popülerliğini koruması durumunda seçim sonucunun çok fazla bir şey ifade etmediğini belirtmektedir; seçim ile özdeşleştirilen demokrasi, yalnızca bir sözden ibarettir.

Egemen Demokrasi çerçevesinde Yeltsin'in Putin'e iktidarını devretmesine benzeyen değişimlere baktığımız zaman, bunların içinde değişimin kurumsal şekilde gerçekleşmesini öngören modelin "Nazarbayev Modeli" olduğu söylenebilmektedir (Ibadildin ve Pisareva, 2020: 112-113). Daha önceki modellerde iktidar, mevcut liderin yaşamı boyunca parti ve yönetime mensup kişilerin ailesinden olmayan ancak klan/elit üyesi olan birine devredilmekte, halef-selef ilişkisini içermekte ve "sürünen demokratikleşme" (creeping democratization) izlenimini vermekteydi. Sürünen demokratikleşme modeli, sistem içi muhalefet ve iktidarın aşamalı olarak değişimi konusunda mutabakata varılmasını öngörmektedir. Özellikle burada dikkat edilmesi gereken husus, 'sistem' ya da 'rejim içi muhalefet' tanımı olmalıdır. Keza rejim ile iş birliği içinde olmayan muhalefet, "Batıcı" ya da "beşinci kol" gibi tanımlarla sistem dışı olarak görülmüştür (Travin vd, 2017). Sistem dışı muhalefetin, eski Sovyet ülkeleri parlamentolarındaki temsil oranı ise çok düşüktür ve hatta pek çok zaman temsiliyeti yoktur (Volovoy, 2009).

Kazakistan'da rejim içi iktidar değişimi olarak görülen Nazarbayev Modeli'nin özelliği ise önceki emsallerine göre kurumsal bir çerçevede hükümetin değişimini başarabilmesidir. Daha önceki modellerde ülkenin başındaki kişinin vefatı ya da başkanlıktan çekilmesi durumunda iktidar, gücünü elinde tutmaktaydı. Fakat Nazarbayev Modeli, değişim süreci için daha kurumsal bir model önererek rejimin varlığının sürdürülebilir olmasına ve iktidar üzerinde eski liderin etkisini korumaya yardımcı olmaktadır.

Kazakistan, daha önceki yöneticilerin ve çevresindeki elit/klan/oligarşi yapılanmasının etkisini veya varoluşunu korumak için "Güvenlik Konseyi" adında kurumsal bir yapının inşasını öngörmüştür. Söz konusu yapıya anayasal yetkiler verilmiştir. Güvenlik Konseyi'ne kazandırılan meşruiyet ve yetki; iktidar değişimlerinde, onu temsil eden kişilerin varlığının garantörü olarak görülmekteydi. Bu şekilde Kazakistan'da uzun dönem başkanlık yapmış Nazarbayev'in, 2019 yılında başkanlıktan çekilmesinin ardından, kendisinin Güvenlik Konseyi'nin başına geçmesi şartı ile rejim içi iktidar değişikliklerin gerçekleşmesinin önünü açmıştır (Tipaldou, 2021: 242).

Kazakistan'da iktidarın değişmesiyle, yönetim kadrolarının değişmesi ve Güvenlik Konseyi denetiminde kurulan yeni hükümet, Nazarbayev'in gölgesinde kalmaya devam etmiştir. Bu değişim süreci, her ne kadar kurumsal gözükse de 2008 yılında Rusya'da Putin yerine Medvedev'in geçmesinde olduğu gibi yeni

başkan eski başkanın gölgesi olarak görülmekteydi. Fakat temel fark 2008 yılında Putin başbakanlığa atanırken Medvedev ülke başkanıydı ve yasal olarak daha fazla yetkiye sahipti. Bu durum, Putin için riskli olmakla birlikte, onun yeni başkan Medvedev ile tam bir dostluk ve güven ilişkisi kurması gerekmektedir.

Egemen Demokrasi ya da Nazarbayev Modeli'nin başarılı olduğu yönündeki yanılısama, dönemin akademik literatüründe de yer almıştır. Hatta Kazakistan ile Endonezya, Malezya ve Güney Kore gibi ülkelerin demokrasiye geçiş sürecindeki benzerliğe vurgu yapılmıştır. Daha da ötesi bu modelin eski Sovyet coğrafyasında tartışılması, Rusya'nın da benzer şekilde Putin sonrası rejimini koruması ve hatta Surkov'un sözü ile ifade edilecek olunursa, "Putinizm'in korunması" da önemli olmuştur. Surkov (2019), Rusya'daki yönetim döneminin, tarihsel olarak tamamlayıcı bir misyona sahip olduğunu ve IV. İvan, I. Petro, II. Yekaterina ve Stalin dönemi Rusya'sına benzediğini ve ayrıca devlet ile rejimin iç içe geçtiğini vurgulamıştır.

Rusya Duma'sı başkanı Vyacheslav Volodin'in de ifade ettiği gibi, "Putin yoksa Rusya yoktur" söylemi, siyasi elitlerin de hemfikir olduğu bir söylemdir. Böylece Putin, zamanla, sadece otoriter bir lideri temsil etmekten çok eski Sovyet liderlerinin niteliklerini anımsatan otoriterliğinin yanında aynı zamanda muhafazakâr bir lider olarak önemli bir figür hâline gelmiştir. Batı ve Doğu literatüründe "Putinizm" olarak yer alan tanım, kapitalist ve demokratik görünüme sahip otoriter bir rejimi işaret etmektedir. Eski Sovyet ülkelerinin anayasalarından liderin, iki kereden fazla art arda seçilemeyeceği maddesinin kaldırılması ve Güvenlik Konseyi'ne anayasal statü kazandırılması ise Putin rejimi için, ortaya çıkabilecek riskler karşısında manevra imkânı tanımıştır (Gafarlı, 2019).

Putin rejiminin korunması için Egemen Demokrasi çerçevesinde Kazakistan'da uygulamaya koyulan Nazarbayev Modeli'nin öne sürdüğü değişim şekli tartışılmaya açılmıştır. Rusya'da 2020 yılında yapılan referandumla, Güvenlik Konseyi'nin yetkileri ve şekli, anayasada yer alarak değişmiştir. Başkan ve Duma'nın üzerinde bir kurum olarak görülen Güvenlik Konseyi'nin başına Putin'in geçmesi ve anayasada bu kurumun başındaki kişinin devlet başkanı olma zorunluluğunun bulunmaması dikkat çekmiştir. Bu değişiklikten önce Rusya başkanı devletin iç ve dış politikasını belirleyen yetkili kişiymiş, değişiklikten sonra bu yetki aynı zamanda Güvenlik Konseyi'ne de verilmiştir. Dolayısıyla mevcut Rusya Devlet Başkanı Putin, başkan olmasa da devlet başkanıyla aynı yetkiye sahip olarak devletin iç ve dış politikasını şekillendirebilecektir (Vedemosti, 2020).

2022 Kazakistan'da İsyân ve 'Nazarbayev Modeli'nin İçerdiği Riskler

Rusya'da, Nazarbayev Modeli'ne benzer şekilde bir değişim yaşanması beklenmekteydi ancak 2022'de Kazakistan'da ortaya çıkan isyanlar, bu modelin getirebileceği sorunların ne kadar tehlikeli olabileceğini göstermiştir. Kazakistan'daki ayaklanmanın temel nedenlerinin, hükümetin Covid-19 salgını sonrası meydana gelen ekonomik ve sosyal sorunların üstesinden gelememesi ve elitler/klanlar arasında ortaya çıkan ayrışmanın derinleşmesi olduğu söylenebilir. Mevcut lider Tokayev'in eşitler arasında birinci olması, (primus inter pares/ first among equals) diğer Kazak klanları tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Böylece, ayaklanmaya katılan insanların sosyal ve ekonomik sorunlarını dile getirmek, özellikle doğalgaz fiyatındaki artışa itiraz etmek gibi amaçları arka plana düşürmüştür (Mallinson, 2022). Kazak güvenlik güçlerinin mevcut iktidarın emirlerine karşı itaatsizliği ile sokaktaki insanlara silahların dağıtılması, iç savaş çıkma olasılığını arttırmıştır. Kazakistan'da ortaya çıkan istikrarsızlık ve iç savaş olasılığı, iktidarın, ayakta kalmak için bir dış güce ihtiyacını gerektirmiştir. Rusya'nın Kazakistan'daki iktidarı koruma kararı alması, Kazakistan'ın da üyesi olduğu Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGÖ) üyeleri ile Astana merkezi yönetimini göreve çağırmasıyla sonuçlanmıştır. Kazakistan Başkanı Tokayev de ülkesine yabancı teröristler girdiği için KGÖ Antlaşması'nın beşinci maddesi ile müttefik üyeleri yardıma çağırmıştır (Anatolia Today, 2022). KGÖ üyeleri, Rusya önderliğinde Kazakistan'a asker göndererek iç çatışmayı durdurmaya çabalamıştır. Sonuç olarak Tokayev'e Moskova tarafından verilen destek başarılı olmuş; Tokayev, isyana destek veren Nazarbayev'in kuzenlerini ve ona yakın oligarkları hapse atarak tekrardan bir güç toplamaya çalışmıştır. Nazarbayev Modeli'nin başarısı Kazakistan'da yaşanan bu olaylar sonucunda sorgulanmaya başlanmıştır. Aynı şekilde liderliği ve kişiliği sorgulanan Nazarbayev, Güvenlik Konseyi'ndeki görevinden istifa etmiş ve parti liderliğini bırakmıştır. Kazakistan'da iktidarda tutunan Tokayev, Nazarbayev'in, kendisinin kullanması için tasarladığı anayasal yetkileri, Haziran 2022'de bir referandum gerçekleştirerek geri almıştır (Nogayeva, 2022). Egemen Demokrasi ya da Nazarbayev Modeli'ndeki değişim süreçlerinin, sınırlandırılmış demokrasiler çerçevesinde gerçekleştirilme planının Kazakistan örneğinde başarısızlıkla sonuçlanması, iç savaş riski olasılığını gündeme getirmiştir.

Rusya, Kazakistan'daki iç savaş olasılığını KGÖ yardımıyla engellese de elitler/klanlar arasındaki savaşı engelleyememiştir. Keza Tokayev'in iktidara gelmesi, elitler/klanlar arasında sağlanan ilk mutabakatın sürdürülebilir olmadığını da göstermiştir. Kazakistan içinde, elitler/klanlar arasında, Nazarbayev'in sağladığı denge, onun iktidarını sağlasa da daha sonra bu grupları yönetmenin zor olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç: Eski Sovyet Rejimlerinde İktidar Değişimlerinin Karşılaştırılması

Eski Sovyet ülkelerinde iktidarların dönüşüm modellerini karşılaştırdığımızda, karşımıza iki model çıkmaktadır: Birincisi, aşağıdan yukarıya doğru biçimlenen, seçim yöntemini doğru bir biçimde uygulayan, demokrasi ilkelerini içselleştiren ve Batı'yla ekonomik ve siyasi anlamda entegrasyonu olan "Renkli Devrim" adlı modeldir. İkincisi ise, yukarıdan aşağıya doğru biçimlenen -elitler/klanlar mutabakatı ile- rejim değişmeksizin iktidarların değişimini öngören Egemen Demokrasi isimli modeldir (Krustev, 2006).

Söz konusu iki modeli, jeopolitik olarak karşılaştırdığımızda bunların farklı riskler taşıdığını görmekteyiz. Öncelikle, Renkli Devrim biçimiyle rejimlerin dönüşümü ile iktidarların değişimi, Sovyetlerin merkezi olan Rusya'nın, adı geçen diğer ülkelerin iç politikalarına müdahalesi ile sonuçlanmaktadır. Özellikle Gürcistan ve Ukrayna'da da görüldüğü gibi Renkli Devrim sonucunda iktidara gelmiş elitler ile Rusya'daki siyasi yönetim arasında önemli ölçüde jeopolitik sorunların ortaya çıktığı görülmektedir (Lanoszka, 2016). Daha önce belirtildiği gibi Gürcistan ve Ukrayna'daki Batıcı rejimlerin AB ve NATO yanlısı politikaları, Rusya için risk teşkil etmektedir. Bu riskler iki gruba ayrılabilir: Birincisi, Renkli Devrim ile kırılğan demokratik rejimlerin Gürcistan ve Ukrayna'ya yerleşerek başarılı olması durumunda bu ülkelerin cazibe merkezi durumuna gelmeleri ve böylece Rusya'nın güvenlik merkezli Egemen Demokrasi modeline tehdit oluşturmalarıdır. Ukrayna ve Gürcistan'daki değişim ve demokratikleşmenin eski Sovyet coğrafyasında bir model olarak sunulması ve bu modelin refah ile istikrar sağlaması, Rusya için "Rus Baharı" korkusunu beraberinde getirmektedir. Bu sebeple iç politik müdahale ile bu rejimlerin başarıya ulaşmalarının önü kesilmek istenmiş fakat yeterli sonuç alınamamıştır. Böylece Rusya, söz konusu ülkelerdeki ayrılıkçı grupları -Donbas, Abhazya ve Güney Osetya- açıkça destekleyerek kendi güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.

İkinci önemli riski ise; eski Sovyet bölgesinin, AB ve NATO'nun ekonomik, askeri ve kültürel şemsiyesi altına girme çabasıdır. Bu durum Rusya için eski Sovyet coğrafyasındaki başat gücünün ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Rusya'nın, Gürcistan ve Ukrayna'ya karşı uyguladığı hibrit müdahalesinin başarılı olmaması hâlinde ayrılıkçı güçlerin bağımsızlıklarını destekleme eğiliminde olduğunu görmekteyiz (Lanoszka, 2016). 2008 yılında Gürcistan ve Güney Osetya arasında yaşanan savaşta Rusya, ikincisine açık şekilde askeri destek vermiş ve savaş sonrası iki ülkenin defacto bağımsızlığını tanımıştır. Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıyan Rusya, bu defacto ülkeler üzerinden Gürcistan'ın jeopolitik olarak Batı'ya yönelmesini engellemeye çalışmaktadır. Bu yüzden Rusya, eski Sovyet ülkelerinin ulus inşa sürecinde karşılaştığı riskleri iyi okuyarak, bu ülkelerin kendi jeopolitik yörüngesinden

kaymasını engellemektedir. Nitekim bağımsızlığını yeni elde etmiş ve ulus inşa sürecinde olan bu ülkelerin de, topraklarını kaybetmek pahasına Batı'ya yönelmeleri zor görünmektedir.

Rusya'nın 2014'te Ukrayna'ya uyguladığı politika, 2008'de Gürcistan'a uyguladığı politikayla benzer bir şekilde yürütülmüş, böylece anılan iki ülke hemen hemen aynı sonuçlarla karşılaşmıştır. 2005'te Ukrayna'nın Rusya ile yaşadığı siyasi ve ekonomik sorunlar neticesinde Ukrayna'da Meydan protestoları gerçekleşmiş; 2009'da Rusya'ya yakınlığıyla bilinen, Regionlar Partisi'nden Viktor Yanukoviç'in iktidara gelmesi ise iki ülke arasındaki gerginliği azaltmıştır. Fakat 2013'te Ukrayna'da iktidarın tekrar Batı yanlısı gruplar lehine dönmesi ve Petro Poroşenko'nun iktidara gelmesi ile Rusya'nın Ukrayna ile ilgili planları da değişmiştir. Rusya, öncelikle Sivastopol ve Kırım'ı ilhak etmiş ve Doğu Ukrayna olarak bilinen Donbas bölgesinde ayrılıkçı grupları destekleyerek, Donetsk ve Luhansk isimli iki bağımsız devletin ortaya çıkmasını desteklemiştir. 2014 ve 2015 yıllarında Rusya ile Ukrayna arasında yapılan görüşmeler sonucunda oluşan Minsk 1 ve Minsk 2 protokolleri ile Ukrayna Anayasasının değişmesi ve özerk kalmaları şartıyla bölgelerin Ukrayna'ya bağlanması Rusya tarafından desteklenmiştir. Ukrayna'da kendisine yakın olan grupları destekleyen Rusya, söz konusu bölgelerin özerkliklerini sağlamayan Ukrayna'nın, silah zoru ile Donbas bölgesinde egemenliğini tesis edeceğinden tedirgin olmuştur. Bundan dolayı Rusya, 24 Şubat 2022 tarihinde "Özel Askeri Operasyon" adlı savaşı başlatarak Ukrayna'daki rejimi devirmeye ve Donbas bölgesindeki defacto bağımsız cumhuriyetlerin tümü üzerinde kontrol sağlamaya çalışmıştır.

Ukrayna ve Gürcistan, Renkli Devrimler sonucunda rejimlerinin Batı yanlısı bir biçimde değişmesiyle toprak bütünlüğünün bozulmasına yol açacak tehditlerle karşı karşıya kalmışlardır. Rusya, eski Sovyet ülkelerine açık bir biçimde jeopolitik mesajını iletmış ve kendisi için gerekli güvenlik önlemlerini almıştır. Gürcistan ve Ukrayna'nın benzer durumları yaşaması, Ermenistan, Moldova ve Kırgızistan için de aynı sorunların yaşanabileceği potansiyelini oluşturmuştur. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Karabağ meselesinde Rusya'nın tavrının Ermenilerden yana değişmesi, Moldova'nın Transdinyester sorunu ya da Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınır sorunları bu ülkeler için tehditlerin nereden geleceğini göstermektedir.

Eski Sovyet ülkelerinde Renkli Devrimlerin içerdiği riskleri diğer ülkelerden gelebilecek jeopolitik unsurlar oluştururken; Egemen Demokrasi modelindeki risklerin sebepleri daha farklıdır. Bu risklerin sebepleri, eski Sovyet ülkelerinde yukarıdan aşağıya doğru biçimlenen demokrasi modelinin, elitler/klanlar arasındaki mutabakatla kurduğu ilişkiyle ilgilidir. Bu mutabakat, rejimin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Aksi takdirde ülkenin iç savaşa sürüklenmesi

gibi bir durum söz konusu olabilmektedir. Örneğin, 2022 yılında Kazakistan'da yaşanan elitler/klanlar arası rekabetin sonucunda ortaya çıkan olaylar, silahlı çatışmalara dönüşmüş ve ancak dışardan alınan destek ile bu çatışmalar durdurulabilmiştir. Bu olaylar, Egemen Demokrasi sürecindeki elitler/klanlar mutabakatının korunmasının ne kadar zor olduğunu göstermiştir.

Egemen Demokrasi modelinde yaşanan sorunların temelinde, iktidar değişiminin elitlerin/klanların ortak kararıyla sağlanması, salgın ve ekonomik krizin getirdiği olumsuzluklara liderin başarılı çözüm yolları bulamaması, böylece liderin, toplum nezdinde ona atfedilen liderlik vasfını da kaybetmesiyle eşitler arasında eşit duruma düşmesi oluşturmaktadır. Makalenin kavramların tartışıldığı giriş bölümünde, Sergei Guriyev'in tespitine göre; liderin karizma ve popüleritesini kaybetmesi, klanlar/elitler arasında yeni lider adayının belirlenmesinin önünü açmaktadır. Egemen Demokrasi modelinde meşruiyet, tam olarak seçim yoluyla sağlanmadığı için liderlerin, elitler/klanlar arasındaki gücünü koruması, ekonomik ve sosyal problemleri çözerek halk nezdindeki karizmalarını korumalarına bağlıdır. Ayrıca güvenlik güçlerini ve ekonomiyi kendi kontrolünde tutan klanlar arasında çıkabilecek bir anlaşmazlık, birinci kişiyi yönetimden indirmeye yetebilmektedir. Kazakistan'da Nazarbayev'i destekleyen klanların Tokayev'le çalışmaya başlaması ve daha sonra Covid-19 salgınının getirdiği ekonomik sıkıntıları araç olarak kullanan klanların, mevcut iktidarı devirmeye çalışması bu konudaki en iyi emsali teşkil etmektedir. Tokayev ise üyesi olduğu Kolektif Güvenlik Antlaşma Örgütü'nü göreve çağırarak liderliğini koruyabilmiştir. Saray darbelerine benzer bir şekil alan ve riskler içeren Egemen Demokrasi, iktidarların değişimini ve iç savaş olasılığını ortaya çıkarmaktadır. Diğer taraftan bu olayların gelecekte Rusya ya da diğer eski Sovyet ülkelerinde tekrarlanmayacağına dair bir çıkarımda bulunmak zordur; Rusya'da, Putin sonrası dönemde, Egemen Demokrasi modeli çerçevesinde yaşanacak olası bir değişim de elit kavgasına dönüşebilir ve elitler arasında mutabakat sağlanamayabilir.

Sonuç olarak Renkli Devrimler ve Egemen Demokrasi modelleri arasındaki rejim ve iktidar değişimleri sonucunda ortaya çıkan risklerin niteliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: Birincisi; Renkli Devrimler sonucundaki rejim değişimleri, Rusya açısından risk olarak algılanmaktadır. Rusya'nın sahip olduğu bu bakış açısının getirdiği politikalarla, söz konusu devletler toprak egemenliği ve bütünlüğü konusundaki risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. İkincisi; Egemen Demokrasi modelindeki rejim içi iktidar değişimi her zaman sorunsuz biçimde işlememekte ve değişim süreçleri, elit/klanlar arasında rekabete yol açarak çatışmaya dönüşmektedir. Eski Sovyet coğrafyasındaki rejim ve iktidarların değişimlerinin Güney Kore modelinde gerçekleşmediği görülmektedir. Bu modelin yokluğu,

anılan coğrafyada ekonomik ve güvenlik konularındaki istikrarın ne denli sorunlu ve kırılgan olduğunu da göstermektedir.

Sonnotlar

1 Burada “ideoloji”, daha çok “gelecek vizyonu” olarak kullanılmaktadır.

Kaynakça

Açikel F (2005). *State Formation, Civil Society and Democratization Comparing*. İçinde: Ayşe. Ergün, Ayça, Çelimli, Işıl Güneş-Ayata(der), *Black Sea Politics: Political Culture and Civil Society in an Unstable Region*, London - New York: I.B. TAURIS, 189-223.

Aljazeera (24/02/2022). *Russian forces launch full-scale invasion of Ukraine*. Son erişim tarihi, 07/04/2022. <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/24/putin-orders-military-operations-in-eastern-ukraine-as-un-meets>.

Ambrosio T (2016). *Authoritarian Backlash: Russian Resistance to Democratization in the former Soviet Union*. New York: Routledge.

Anatolia Today (07/01/2020) Kazakistan'da zam protestoları: Cumhurbaşkanı Tokayev göstericiler için 'teröristler' dedi, orduya uyarıda bulunmadan ateş açma yetkisi verdi. Son erişim tarihi, 06/23/2022. <https://anatoliatoday.com/kazakistan-da-zam-protestolari-cumhurbaskani-tokayev-gostericiler-icin-teroristler-dedi-orduya-uyarida-bulunmadan-ates-acma-yetkisi-verdi/923/>.

Artman V M (07/02/2011). *“Passport Politics” Passportization and Territoriality in the De Facto States of Georgia*. Son erişim tarihi, 07/02/2022. <https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/handle/1794/11506>.

Baev P K (2006). Thucydides' Three Security Dilemmas in post-Soviet Strife. *Journal of Military Ethics*, 5(4), 334-352.

Barry E (2013). Economist Who Fled Russia Details Intense Scrutiny. *New York Times*, New York: 01, Jan. Son erişim tarihi, 7/1/2022. <https://www.nytimes.com/2013/06/01/world/europe/economist-sergei-gurieiev-doesnt-plan-return-to-russia-soon.html>.

Bauchet N (2013). The Democracy Tradition in US Foreign Policy and the Obama Presidency. *International Affairs*, 89(1), 31-51.

Beissinger M R (2007). Structure and Example in Modular Political Phenomena: The diffusion of Bulldozer/Rose/Orange/Tulip revolutions. *Perspectives on politics*, 5(2), 259-276.

Blockmans S vd (2012). *Towards a Eurasian Economic Union: The Challenge of Integration and Unity*. Centre for European Policy Studies.

Cadier D (2014). Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU–Russia Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis. *Global Policy* 5(1), 76-85.

Cameron D R ve Orenstein M A (2012). Post-Soviet Authoritarianism: The Influence of Russia in Its “Near Abroad”. *Post-soviet Affairs*, 28(1), 1-44.

Carothers T (2006). The Backlash against Democracy Promotion. *Foreign Affairs*, 85(2), 55-68.

Clayton V (2012). Shaping the Post-Soviet Space? EU Policies and Approaches to Region-Building – By Laure Delcour. *Political Studies Review*, 10(2), 289-290.

Collins K (2004). The Logic of Clan Politics: Evidence from the Central Asian Trajectories. *World Politics*, 56(2), 224-261.

Cramer C S (2005). The Great Orange Hope: Ukraine, NATO, and the Dilemma of European Integration After the Orange Revolution. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Naval Postgraduate School Monterey Ca.

Duncan P J S (2002). *Russian Messianism: Third Rome, Revolution, Communism and After*. London: Routledge.

Fisher S (2014). *Sovereign democracy : Russia’s response to the color revolutions*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), University of Louisville

Fukuyama F (1989) The End of History. *The National Interest*, (16), 3-18.

Gafarlı O (2019) *Putinizm ve Putin Sonrası Rusya*. Fikir Turu, 28 Aralık. Son erişim tarihi, 02/07/2022. <https://fikirturu.com/jeo-strateji/putinizm-ve-putin-sonrasi-rusya/>.

Grajewski P Ž V (2016). Ukraine 2014 – The End of the Second European Belle Époque. *International Studies: Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, 18(2), 41-61.

Guriev S ve Ickes B W (2000), *Microeconomic Aspects of Economic Growth in Eastern Europe and the Former Soviet Union, 1950-2000*. This paper is a part of the Global Research Project ‘Explaining Growth’ sponsored by the Global Development Network. The views expressed are those of the authors and should not be attributed to the World Bank and other sponsors. Son erişim tarihi, 07/01, 2022. <http://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/39732>.

Hansen F S (2015). Do the CIS Member States Share Foreign Policy Preferences. *Journal of Eurasian Studies*, 6(1), 69-78.

Hopf T (2008). *Russia’s European Choice*. New York: Springer.

Horvath R (2011). Putin’s ‘preventive counter-revolution’: Post-Soviet Authoritarianism and the Spectre of Velvet revolution. *Europe-Asia Studies*, 63(1), 1-25.

Ibadildin N ve Pisareva D (2020). Central Asia in Transition: Social Contract

Transformation in Nazarbayev and Post-Nazarbayev Kazakhstan. içinde, Mihr, A (ed), *Transformation and Development*, Berlin: Springer, 101-116.

Jones S F (2022). *Perspectives Georgia's fate linked with Ukraine*. Eurasian Net, 27, Ocak. Son erişim tarihi, 07/04/ 2022, <https://eurasianet.org/perspectives-georgias-fate-linked-with-ukraine>.

Kagarlitskii B (2000). 'The Traps of'' Westernism'' and the Blind Alleys of'' Nativism:The Political Culture of Post-Soviet Pseudodemocracy''. *Russian Politics & Law*, 38(3), 5-23.

Keremoğlu E ve Weidmann N B (2020). How Dictators Control the Internet: A Review Essay. *Comparative Political Studies*, 53(10-11), 1690-1703.

Kliegman J (2014). Historical Claim Shows Why Crimea Matters to Russia. *PolitiFact*, 02 Mart, Son erişim tarihi, 07/02/2022. <http://www.politifact.com/punditfact/statements/2014/mar/02/david-ignatius/historical-claim-shows-why-crimea-matters-russia/>.

Kofman M ve Rojansky M (2015). *A closer look at Russia's' Hybrid War*. Washington: Woodrow Wilson International Center for Scholars.

Kortukov D (2020). Sovereign Democracy'and the Politics of Ideology in Putin's Russia. *Russian Politics*, 5(1), 81-104.

Krastev I (2006). "Sovereign Democracy", Russian-Style. *Insight Turkey*. 8(4), 113-117.

Kuzio T (2015). Rise and fall of the party of regions political machine. *Problems of Post-Communism*, 62(3), 174-186.

Lanoszka A (2016). Russian Hybrid Warfare and Extended Deterrence in Eastern Europe. *International Affairs*, 92(1), 175-195.

Lenin V I (1991). *"Sol" Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı, Çev: Muzaffer Erdost* . Ankara: Sol.

Levitsky S ve Way L A (2010). *Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the Cold War*. Cambridge : Cambridge University Press.

Light M (2014). Police reforms in the Republic of Georgia: the Convergence of Domestic and Foreign Policy in an Anti-Corruption Drive. *Policing & Society* 24(3), 318-345.

Maksimova E (2020) Politicheskkiye elity kak vedushchiy faktor tsvetnykh revolyutsiy na post sovetskom prostranstve. *Voprosy elitologii*, 1(2), 115-28.

Matviyenko Y Y (2008). "Suverennaya demokratiya": ambivalentnaya definitsiya ili ponyatiye iz politiko-pravovogo tezurusa postmoderna. *Filosofiya Prava*, 1, 44-48.

McNamara S (2008). Russia's Recognition of Independence for South Ossetia and Abkhazia Is Illegitimate: They Are Not Kosovo. 28, Ağustos, *Heritage*. Son erişim tarihi,

07/02/2022. <http://www.heritage.org/research/reports/2008/08/russias-recognition-of-independence-for-south-ossetia-and-abkhazia-is-illegitimate-they-are-not-kosovo>

Michael McF and Regine A S (2009), External Sources and Consequences of Russia's "sovereign democracy". *New Challenges to Democratization*, içinde: Peter A. Spector Burnell ve Richard Youngs, (der)116-134. New York: Routledge.

Nikonov V A (2014). Rossiya i mir: konservatizm v rossiyskoy vneshney politike. *Tetradı po konservatizmu* 1(1), 88-95.

Nilsson N (2018). Russian Hybrid Tactics in Georgia. Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, Report, Ocak, Lithuania: Son erişim tarihi: 07/02/2022,

Nodia G (2009). Components of the Georgian National Idea: an Outline. *Ilianu State University Working Paper*, Tbilisi: Son erişim tarihi 07/02/2022.

Nogayeva A (2022). *Kazakistan'da referandum: "Yeni Kazakistan" dönemi*. Anadolu Ajansı. 08 Haziran, Son erişim tarihi, 06/22/2022. aa.com.tr/tr/analiz/kazakistanda-referandum-yeni-kazakistan-donemi/2608339.

Petrov N (2005). From Managed Democracy to Sovereign Democracy. Center for Political-Geographic Research. Washington: *PONARS Policy Memo No. 396*

Pistan C (2019). Smart Authoritarianism: Nazarbayev's resignation as a move to consolidate Kazakhstan's 2017 constitutional reform, *DPCE Online*, 39(2),

Raikhan S (2013). Eurasian Idea of N.A. Nazarbayev as the Basis of Modern Integration. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. (89), 377-386.

Sergei G ve Treisman D (2022) *Spin Dictators the Changing Face of Tyranny in The 21st Century*. New Jersey: Princeton University Press.

Studzinska Z (2015). How Russia, Step by Step, Wants to Regain an İmperial Role in the Global and European Security System. *Connections*, 14(4), 21-42.

Surkov V (2019) Dolgoe gosudarstvo Putina. *Nezavisimaya Gazeta*, 11 Şubat. Son erişim tarihi: 06/25/ 2022. https://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html.

Surkov V (2009). Nationalization of the future: Paragraphs pro sovereign democracy. *Russian studies in philosophy*. 8-21.

Tellal E (2005). Eski Sovyet Coğrafyasında "Devrimler". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(2), 273-78.

The Economist (23/072014), *The Other EU*. Son erişim tarihi, 07/02/2022. <https://www.economist.com/news/europe/21613319-why-russia-backs-eurasian-union-other-eu>

Tipaldou S (2021). Kazakhstan 2.0: Change and Continuity?. *Political Regimes and Neopatrimonialism in Central Asia*. içinde, F Serra-Massansalvador, F Izquierdo-Brichs

(der), *The Steppe and Beyond: Studies on Central Asia*, 249-293. Singapore: Palgrave Macmillan.

Toal G ve O'Loughlin J (2014). How people in South Ossetia, Abkhazia and Transnistria feel about annexation by Russia. *Washington Post*. 20 Mart, Son erişim tarihi, 07/02/2022. <https://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/03/20/how-people-in-south-ossetia-abkhazia-and-transnistria-feel-about-annexation-by-russia/>

Travin D vd (2017). 'Rossiyskiy put': *Idei, Interesy, Instituty. Illyuzii*. SPb: Izdatel'stvo Yevropeyskogo universiteta v Sankt-Peterburge.

Travin D (2015). Voyna televizora s kholodilnikom. *Novaya Gazeta*, 09 Şubat, Son erişim tarihi: 07/01/ 2022. <https://novayagazeta.spb.ru/articles/9480/>

Tudoroiu T (2007). Rose, Orange, and Tulip: The failed post-Soviet revolutions. *Communist and Post-Communist Studies*, 40(3), 315–342.

Turgaev S (2021). Kak Nazarbaev prodoljaet kontrolirovat Kazahstan. *Currenttime*. 20 Mart, Son erişim tarihi, 07/04/2022. <https://www.currenttime.tv/a/kak-nazarbaev-prodolzhaet-kontrolirovat-kazahstan/31159624.html>.

The Guardian (23/02/2014). *With Viktor Yanukovych gone, Ukraine hunts for secrets of former leader*. Son erişim tarihi, 07/02/2022. <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/23/viktor-yanukovych-ukraine-secret-documents>.

Udeh L (2002). *Methodological Individualism: Background, History and Meaning*. US: Routledge.

Vedomosti (23/01/2020). *Kak popravki v Konstitutsiyu izmenyat sistemu upravleniya stranoy*. Son erişim tarihi, 06/20/2022. <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2020/01/23/821286-kak-popravki>

Viktorovna G-G O (2010), Avtoritarizm razvitiya ili avtoritarizm bez razvitiya: sudby modernizatsii na post sovetском prostranstve. *Vestnik MGIMO Universiteta* (4), 77-84.

Volovoy V (2009). "Sistemnaya Oppozitsiya" v Rossii: i "zdes osobiy put" ? *Delfi*. 02 Şubat. Son erişim tarihi, 19/07/2022. <https://www.delfi.lt/ru/opinions/comments/sistemnaya-oppozitsiya-v-rossii-i-zdes-osobyj-put.d?id=20391655>.

Von Soest C ve Grauvogel J (2016). Comparing Legitimation Strategies in post-Soviet countries. içinde, Joachim Ahrens and Martin Schulze Wessel Martin Brusis (der) *Politics and Legitimacy in Post-Soviet Eurasia*, London: Palgrave Macmillan, 18-46.

Von Soest C ve Grauvogel J (2015). *How do non-democratic regimes claim legitimacy? Comparative insights from post-Soviet countries*. Working Paper, Leibniz: GIGA German Institute of Global and Area Studies Leibniz-Institut für Globale und Regionale Studien.

Walker S (2014). *Russian takeover of Crimea will not descend into war, says Vladimir*

Putin. The Guardian 04 Mart, son erişim tarihi, 07/02/2022. <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/04/ukraine-crisis-russian-troops-crimea-john-kerry-kiev>.

Washington Post (03/03/2014). *Russian forces expand control of Crimea*. Son erişim tarihi, 07/02/2022. https://www.washingtonpost.com/world/currencies-of-russia-ukraine-fall-monday/2014/03/03/5f3af2c2-a2c9-11e3-a5fa-55f0c77bf39c_story.html

Woehrel S (2013). *Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries*. Library of Congress Washington DC: Congressional Research Service, Son erişim tarihi, 07/02/2022.